

гл. ас. д-р ПОЛЯ АНГЕЛОВА

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ "Д. А. ЦЕНОВ", ГР. СВИЦОВ

**ЕВРОПЕЙСКА СИТЕМА ЗА ИНТЕГРИРАНА СТАТИСТИКА НА СОЦИАЛНАТА
ЗАЩИТА (ESSPROS) – МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ**

**EUROPEAN SYSTEM OF INTEGRATED SOCIAL PROTECTION STATISTICS
(ESSPROS) - METHODOLOGICAL ASPECTS**

Chief Assistant Prof. POLIA ANGELOVA, Ph.D.

"D. A. TSENOV" ACADEMY OF ECONOMICS, SVISHTOV

Abstract: The need from harmonized statistical information about system of social protection determine the development of European System of integrated Social Protection Statistics (ESSPROS). This article reviews the methodology, organization, current standing and structure of ESSPROS. A definition of the scope, objects of research and basic concepts of the system. There are presented the main statistical indicators which are developed on the basis of information gathered. The functions of social protection are described. The list of risks or needs that may give rise to social protection is as follows: Sickness/Health care, Disability, Old age, Survivors, Family/children, Unemployment, Housing, Social exclusion not elsewhere classified.

Key words: ESSPROS, core system, social protection, social protection benefits, indicators.

Въведение

Осигуряването на ефективно функционираща система за социална защита е сред основните приоритети на социалната защита в Европейския съюз. Социалните права произтичат от обществения договор и за да бъде изпълнена задачата за икономическо и социално сближаване на страните-членки на общността, е необходимо взаимодействие между държавата, бизнеса и гражданското общество. За да наблюдава тези процеси, Европейската комисия се нуждае от пълна, актуална и достоверна информация за текущото състояние и развитието на социалната защита в страните от ЕС.

В отговор на необходимостта от специфичен инструмент за статистическо наблюдение на социалната защита на гражданите на ЕС в края на седемдесетте години на миналия век Евростат, съвместно с представители на отделните държави, поставя началото на Европейската система за интегрирана статистика на социалната защита (*European System of integrated Social PROtection Statistics*,

наричана по-нататък за краткост ESSPROS). Статистическото наблюдение е насочено към получаване на цялостна картина на социалната защита чрез обхващане на социалните помощи и обезщетения и тяхното финансиране, осигуряване на съпоставимост между показателите в отделните страни, както и хармонизиране на получената информация с тази от националните сметки.

Целта на настоящата статия е да запознае читателите с методологическите концепции на системата за статистика на социалната защита ESSPROS и европейския опит при организацията и провеждането на статистическите изследвания в тази област. В България статистиката на социалната защита, в контекста на ESSPROS, се провежда по договор за проекти на Програма ФАР 2005, ФАР 2006 и други грантове. Тези наблюдения са сравнително нов момент в статистическата практика у нас, което определя и актуалността на разглеждания проблем.

I. Методологическа рамка, обхват и структура на статистическата система ESSPROS

Някои основни принципи на методологията на системата за статистика на социалната защита ESSPROS се разработват за първи път през 1981 г. С оглед необходимостта от по-голяма гъвкавост и яснота при използване на информацията от широк кръг потребители, в т.ч. и за научни изследвания, през 1996 г. се разработва разширена методология, която става базова за следващото десетилетие [7]. Лисабонската стратегия от март 2000 г. дава тласък на обмена на информация за модернизиране на системите за социална защита между държавите-членки. Процесите на отворена координация в социалната област и засилване на позициите на социалната защита и социалното включване поставят нов акцент върху необходимостта от сравнима, актуална и надеждна статистика [9]. Приемането на нови страни-членки също налага необходимостта от промени в методологията и организация на системата ESSPROS и през 2007 г. с Регламент (ЕС) № 458/25.04.07, се внасят допълнения и подобрения в базовата методология от 1996 г. [4]. Целта на регламента е създаването на общи статистически стандарти, които позволяват създаването на хармонизирана база данни за социалната защита на населението в страните от Европейския съюз.

В структурно отношение сега действащата система ESSPROS е изградена от две части – основа на системата (CORE system) и допълнителни модули [8]. Статистическите данни, отнасящи се до основата на системата, обхващат финансовите потоци на социалната защита (разходи и постъпления) и схемите за нейното осъществяване. Въз основа на тези данни се разработват определени количествени и качествени показатели за характеризирание на

равнището на социална защита. Модулите съдържат допълнителна статистическа информация по конкретни аспекти на социалната защита. Всеки модул има собствена методология, регламентирана със съответно решение на Европейската комисия [10].

Темите, обхванати от модулите, се определят от потребностите, заявени от държавите-членки и Комисията, като самото въвеждане на модулите се предшества от широки предварителни консултации с Евростат. В действащата методология на системата са включени два модула:

- “Брой на пенсионните бенефициенти”, който обхваща броя на получаващите пенсия, независимо от вида ѝ. По този модул се събират регулярно данни от почти всички страни-членки, в т.ч. и България.

- “Нетни ползи за социална защита”. Отчита разликата между постъпилите чрез фискалната система данъци и социални осигуровки и изплатените обезщетения, както и размера на социалните помощи, получени под формата на данъчни облекчения. За въвеждането на този модул в отделни страни от 2005 г. до 2008 г. се провеждат пилотни изследвания. Предвижда се, след анализ на получените резултати, регулярно събиране на данни по този модул да започне не по-рано от 2010 г.

Условията и редът за набиране на данните от националните статистики в отделните държави, както и форматите за предаване на данните, критериите за качеството на информацията, показателите, правилата за разпространение и др., са регламентирани с конкретни нормативни документи [5,6].

II. Основни дефиниции в статистическата система ESSPROS

Социалната защита е многоаспектна категория и в икономическата теория не съществува универсално определение за обхвата и формите ѝ, включително и като обект на статистическо изучаване.

Поради това методологията на статистическата система ESSPROS определя съдържанието на ключовите понятия, свързани със социалната защита, така че да отговарят едновременно за нуждите на социалната политика и за набиране на информация и анализи на международно равнище [8].

• **Социална защита (social protection)**. Обхваща всички операции от публични или частни организации, насочени към подпомагане на домакинствата и лицата за определен набор от рискове и потребности, при условие, че получателите не участват за това в едновременно реципрочно индивидуално (колективно) споразумение. Списъкът на рисковете и потребностите, които изискват социална защита, включва: болест и/или здравни грижи; инвалидност; старост; помощи за наследници поради смърт в семейството; семейство/деца; безработица; жилища; социална изолация. Целта на този списък е да ограничи обхвата на социалната защита в областите, типични за Европа. От друга страна чрез него се осигурява производство на сравними статистически данни, тъй като институциите и социалните традиции в отделните държави-членки се различават значително. Посочените рискове и потребности определят функционалното предназначение на ресурсите и обезщетенията, независимо от законодателните или институционални структури, които ги финансират. В този смисъл, в статистическата практика те се обозначават с понятието “функции на социална защита”.

• **Схеми за социална защита (social protection schemes)**. Те представляват съвкупност от правила, подкрепена от една или няколко институционални единици, които регулират предоставянето на социална защита под различни форми и нейното финансиране. Схемите за социална защита са близки по своята структура със системата на националните сметки.

Статистическата информация може да бъде представена в счетоводна рамка, която обхваща предоставянето на социална защита (разходи) и неговото финансиране (приходи). Класифицирането на схемите за социална защита може да се извърши по различни признаци и в този аспект не съществува единна класификация. Без да навлизаме в подробности, можем да отбележим критериите, по които могат да се групират схемите, и основните групи към тях.

➤ **Начин на управление.** Критерият се отнася до участието на държавата в управлението на средствата за социална защита:

✓ държавно контролирани (публични) схеми;
✓ не контролирани от държавата (частни) схеми.

➤ **Правоприлагане** (от гледна точка на защитените лица).

✓ задължителни схеми;
✓ доброволни схеми.

➤ **Начин на формиране на ресурсите:**

✓ схеми чрез осигурителни вноски;
✓ схеми без осигурителни вноски.

➤ **Обхват на системата:**

✓ универсални – прилагат се за цялото население;
✓ общи – преобладаващо за икономически активното население;
✓ специална схеми – предназначени са за конкретна социална група.

➤ **Ниво на защита.** По този критерий съществуват значителни различия при тълкуването на групите:

✓ основни;
✓ допълнителни.

• **Социални помощи и обезщетения (social protection benefits)**. Това са трансфери за подпомагане на защитените лица под формата на: парични плащания за възстановяване на разходи, пряко предоставяне на стоки и услуги и фискални помощи под формата на данъчни облекчения.

• **Статистически показатели (quantitative and qualitative indicators).**

Въз основа на предоставената от националните органи на държавите-членки информация, Евростат разработва обобщаващи показатели за характеризирани размера и структурата на социалната защита в общността. По-важните от тях са [11]:

- Общо разходи за социална защита по текущи цени (в % от БВП);
- Общо разходи за социална защита на глава от населението (в ECU/EURO);
- Общо разходи за социална защита на глава от населението (по паритета на покупателната способност на националната парична единица);
- Структура на разходите за социална защита по икономически елементи (в % от общата сума);

➤ Структура на социалните помощи по функции (в % от общата сума на разходите за социални помощи);

➤ Социални помощи по функции на глава от населението (по паритета на покупателната способност на националната парична единица);

➤ Общо разходи за пенсии по текущи цени (в % от БВП);

➤ Общо разходи за грижи за възрастни хора (в % от БВП);

➤ Структура на приходите за социална защита по икономически елементи (в % от общата сума на постъпленията) и др.

На фиг. 1 е представена методологическата рамка и връзките между отделните елементи на системата ESSPROS.

ОСНОВА НА СИСТЕМАТА (CORE SYSTEM)

Фиг. 1. Структура на Европейската система за интегрирана статистика на социалната защита (ESSPROS)

III. Функции на социалната защита – същност, форми и видове

- **Болест и/или здравни грижи.**

Социалната защита по тази функция покрива изцяло или частично загубата на доход поради временна нетрудоспособност в резултат на болест или трудова злополука и медицински грижи за възстановяване, поддържане и подобряване здравето на хората. Паричните обезщетения включват основно платения отпуск по болест, тъй като някои плащания са включени в други функции (например при бременност, инвалидност и т.н.). Обезщетенията в натура обхващат медицинските и парамедицинските услуги от общо практикуващите лекари, престой в болницата (стационарно лечение), лабораторни тестове и други изследвания, стоматологични услуги, физиотерапия, превантивни мерки (ваксинация) и др.

- **Инвалидност.** Инвалидността се дефинира като пълна или частична невъзможност за участие в трудова дейност или водене на нормален живот, причинена от умствено или физическо увреждане. Социалната защита по тази функция включва осигуряването на доход на лица под пенсионна възраст (установена за съответната държава) с установена инвалидност и предоставяне на помощи в натура. Към паричните обезщетения се отнасят: инвалидните пенсии, пенсите по болест (т.нар. рано пенсиониране), плащания за допълнителни грижи за хората с увреждания и др. Обезщетенията в натурално изражение намират израз в настаняване на лицата в подходящи здравни и др. заведения, рехабилитационни услуги, съдействие за ежедневното обслужване на лицето с увреждания и др.

- **Старост.** Функцията обхваща предоставянето на социална защита срещу рисковете и потребностите, свързани със старостта: загуба на доходи, недостатъчни доходи,

зависимост при обслужването, намалени възможности за участие в социалния живот и др. Целта на обезщетенията по тази функция е осигуряване на заместващ доход (пенсия) при навършване на пенсионна възраст, гарантиране на определен доход при навършване на дадена възраст и липса на пенсия, предоставяне на стоки и услуги в натура, за които се изисква наличие на условия, свързани със социалното положение или възрастта. Паричните обезщетения във форма на пенсии са следните: пенсии за старост, пенсии за рано пенсиониране (за лица работили при тежки и/или специфични условия на труд), частични пенсии и др. Обезщетенията в натура намират израз в практическа помощ и грижи за възрастни хора, ползване на намалени цени и тарифи за културни развлечения и т.н.

- **Помощи за наследници поради смърт в семейството.**

Предоставянето на социални помощи е с цел осигуряване на временен или постоянен доход на наследниците на починалото лице, особено когато е било глава на семейството. В зависимост от конкретния случай за наследници се приемат съпруг (а) на починалото лице, неговите деца, внуци, родители или други роднини. Паричните обезщетения са под формата на наследствени пенсии, обезщетения при смърт, други периодични или еднократни плащания. Обезщетенията в натура намират израз в покриване разходите за погребение (според възприетата схема на защита), стоки и услуги за подпомагане на вдовици, сираци и подобряване на социалния им живот.

- **Семейство/деца.** Социалната защита по тази функция е свързана с осигуряване на финансова подкрепа на домакинствата за отглеждането на децата, предоставяне на помощ на лица, подкрепящи други роднини (различни от деца) и социални услуги, специално предназначени за защита на

семейството и децата. Паричните плащания са под формата на обезщетения при раждане, платен отпуск за бременност, раждане и отглеждане на малко дете, детски надбавки, други помощи за покриване на специфични разходи в семейството (самотни майки, деца с увреждания и т.н.). Обезщетенията в натура включват грижи за децата в предучилищна възраст (храна и др.) в детските градини, настаняване на деца в приемни семейства, стоки и услуги, предоставени на домовете за деца в неравностойно положение, подпомагане на млади семейства с деца чрез намалени цени и тарифи за почивка и др.

- **Безработица.** Социалните помощи за безработица са елемент на политиките по заетостта, които биват пасивни и активни. Пасивните имат за цел да смекчат последиците от безработицата, докато активните целят нейното предотвратяване или намаляване. Социалните помощи при безработица изпълняват основно пасивни функции, макар че някои от тях, като програмите за обучение, имат активен характер. В общ план целта на социалната защита при безработица е да компенсират изцяло или частично дохода при отпадане на лицето от платена заетост. Паричните обезщетения могат да бъдат пълни или частични, в зависимост от размера на дохода, ранно пенсиониране, породено от свиване на пазара на труда или реструктуриране на отрасъла, добавки за професионално обучение и др. Помощите в натурално изражение обхващат плащания за транспорт за насърчаване мобилността при търсене на работа, участие в програми за професионално обучение, предоставяне на храна, дрехи и т.н.

- **Жилища.** Функцията намира израз в намеса от страна на държавата за приважване в съответствие разходите за жилище с доходите на домакинствата. Жилищната политика е многоаспектна категория и излиза извън рамките на

системата ESSPROS. Поради това по тази функция помощите се класифицират само като обезщетения в натура. Те включват помощи за наем, в т.ч. осигуряване на социални жилища (настаняване на лица и домакинства в жилища с по-нисък наем от пазарните цени), помощи за собственици и обитатели за текущо поддържане на сградите и др.

- **Социална изолация (социално изключване, некласифицирано другаде).** Дефинирането на рисковете и потребностите по тази функция е сложно, тъй като самото понятие социално изключване се отнася за различни социални сфери: бедност (равнище на доходите), несигурни ситуации в здравеопазването, заетостта и др. Именно поради това тук се включват разнородни по своя характер обезщетения. Докато други функции се отнасят за лица с ясно идентифицирани потребности или рискове, тази функция се отнася за лица с риск от "социална изолация". Обхватът на обезщетенията съдържа подпомагане на бедни и уязвими групи – настаняване, храна и др., помощи за емигранти и бежанци, помощи за жертви на престъпления и насилие, рехабилитация на зависими от наркотици и алкохол и пр.

IV. Състояние на статистиката на социалната защита в България

От началото на 2004 г. България като страна-кандидат за член на ЕС се насърчава и започва подготовка за хармонизиране статистическите наблюдения на социалната защита в контекста на методологията на ESSPROS. През 2006 г. по проект на Програма ФАР за първи път започва събирането на статистически данни за социалната защита [1]. В рамките на дейността на междуведомствена работна група са идентифицирани схемите за социална защита в България и са класифицирани обезщетенията и помощите, предоставяни по тях. Формирани са и предварителни данни за 2005 г. за приходите и разходите на

отделните схеми и данни за разходите по видове обезщетения и функции.

Основен източник на данни са информационните системи и финансовата документация за паричните потоци на институциите, които администрират схеми за социална защита, а именно: Агенцията за социално подпомагане, Националният осигурителен институт, Националната агенция по приходите, Агенцията по заетостта, Националната здравно-осигурителна каса, Министерството на образованието и науката, Министерството на здравеопазването и Националният статистически институт за касовото изпълнение на държавния бюджет [2]. Статистически данни за модула Бенефициенти на пенсии се подготвят и предоставят на Евростат от НОИ [3].

* * *

Отвореният метод на координация в сферата на социалната защита и социалното включване определя системата ESSPROS като ключов инструмент за осигуряване на надеждна и хармонизирана статистика на национално и европейско равнище. В този смисъл пред органите на Националната статистическа система стои задачата за по-нататъшно разширяване и усъвършенстване на статистическите изследвания на социалната защита. Обменът на положителни практики и новаторски подходи ще повиши ефективността на координацията между участниците в тези изследвания и качеството на информацията, необходима за разработване на политиките и стратегиите на ЕС в областта на социалната защита и социалното включване.

Литература

1. Годишен отчет 2006. Национален статистически институт. София, 2007.
2. Интегрирана статистика на социалната защита - основен модул: Схеми за социална защита и обезщетенията в обхвата на ESSPROS. <http://www.nsi.bg>
3. Пилотен проект "Статистика на социалната защита". Национален осигурителен институт, Р.България. www.actuarybg.org/download.php
4. Commission Regulation (EC) No 458/2007 of the European Parliament and of the Council of 25 April 2007 on the European system of integrated social protection statistics (ESSPROS), OJ L113, 30.04.2007, p.3
5. Commission Regulation (EC) No 1322/2007 of the European Parliament and of the Council of 12 November 2007 on the European system of integrated social protection statistics (ESSPROS) as regards the appropriate formats for transmission, results to be transmitted and criteria for measuring quality for the ESSPROS core system and the module on pension beneficiaries, OJ L294, 13.11.2007, p.5;
6. Commission Regulation (EC) No 10/2008 of 8 January 2008 implementing Regulation (EC) No 485/2007 of the European Parliament and of the Council on the European system of integrated social protection statistics (ESSPROS) as regards the definitions, detailed classifications and updating of the rules for dissemination for the ESSPROS core system and the module on pension beneficiaries, OJ L5, 09.01.2008, p.3.
7. ESSPROS Manual 1996. Social and regional statistics and geographical information system. Living Conditions. Luxembourg: European Communities, Eurostat, 1996.
8. ESSPROS Manual. The European System of integrated Social PROtection Statistics (ESSPROS). Population and social conditions. Luxembourg: European Communities, Eurostat, 2008.
9. European system of integrated social protection statistics (ESSPROS). Social and employment situation in Europe. Social Protection. <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c10141.htm>
10. Living conditions and social protection. Social Protection (ESSPROS). <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
11. Social protection. Living conditions and welfare. Population and social conditions. Database. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>